

הערכה אסטרטגית ימית רבתי לישראל 2022/23

עורך ראשי: פרופ' שאול חורב
עורך: ד"ר זיו רובינוביץ

האסטרטגיה האיראנית בעקבות המלחמה באוקראינה

אלכס גרינברג

בעוד גורלו של הסכם הגרעין עם איראן עדיין לוט בערפל, איראן מתמידה בקו המדיני המסורתי שלה ללא שינויים מיוחדים. הפלישה הרוסית לאוקראינה הייתה בגדר אירוע בלתי צפוי לאיראן, כמו גם לשחקנים אזוריים ועולמיים אחרים. המצב החדש אילץ את ההנהגה האיראנית לתמרן במיומנות במטרה להשיג רווחים פוליטיים, אך עם זאת הוא לא שינה את העמדות האיראניות מן הקצה אל הקצה. מטרת מאמר זה היא לשרטט לקורא ישראלי את תפיסת הביטחון האיראנית המעודכנת לנוכח המלחמה באוקראינה, ולהעריך אפשרויות של התנהגות איראנית בשנה הקרובה, בעקבות הפחתת הסיכויים לחתימה מחודשת על הסכם הגרעין. נוסף על כך, המאמר בוחן שינויים מסוימים באסטרטגיה הימית האיראנית במפרץ הפרסי.

תפיסת הביטחון והאיומים של איראן

המשטר האיראני רואה את עצמו כמתגונן מכמה איומים עיקריים שהם:

- ארצות הברית מאז 1979 – המשטר האיראני חושד בשאיפת ארצות הברית לשנות את משטרה ואת האופי האסלאמי שלו גם באמצעות "ההתקפה התרבותית", קרי השפעה מערבית.
- ישראל.
- תמיכת ערב הסעודית (לדעתה של טהרן) בתנועות ג'יהאדיות סוניות.
- שלל אתגרים מסביב לגבולות איראן מאחר שגבולותיה פרוצים.¹

תפיסת האיומים מכתובה גם אינטרסים לאומיים, כאשר הישרדות המשטר היא האינטרס הראשון במעלה. אין הכוונה לשרידות פיזית בלבד אלא גם להמשך קיומו של משטר המהפכה האסלאמית המכונה גם ולאית-י פקיה (שלטון חכם ההלכה), המעניק את הסמכות העליונה למנהיג על פני נשיא נבחר. ניתן להצביע על ארבעה אינטרסים חיוניים בראייתה של איראן:

1. המשטר נחוש להגן על עצמו מפני איומים פנימיים וחיצוניים, מה גם שרוב השיעים מחוץ לאיראן מעולם לא אימצו את ההשקפה האיראנית.
2. הרתעה: איראן מודעת לכך שרוב יריביה המדינתיים לרבות ישראל נהנים מעדיפות איכותית וכמותית באמצעי לחימה קונוונציונליים. לכן היא משקיעה תשומות בפיתוח היכולת האסימטרית הכוללת טילים והפעלת השליחים (proxies) הסרים למרותה.
3. תגמול או גביית מחיר (retaliation): היכולת האסימטרית נועדה לשמש מנוף נוסף של הרתעה במקרה של כשילון ההרתעה האיראנית. או אז תשובתה האסימטרית של טהרן באמצעות טילים, כטב"מים או התקפה על ידי מיליציות פרו־איראניות נועדה לגבות מחיר, ולחפות על כישלון ההרתעה שלא מנעה בעד האויב מלתקוף.

¹ Gawdat Bahgat and Anoushervan Ehteshami, *Defending Iran: From Revolutionary Guards to Ballistic Missiles* (Cambridge: Cambridge University Press, 2021)

4. יכולת הקרנת עוצמה (power projection): איראן רואה את עצמה כמעצמה אזורית בעוד יכולותיה הא-סימטריות אמורות לשכנע את מדינות האזור להעדיף שיתוף פעולה איתה על פני עימות איתה.²

מחד גיסא, ברוב הספרות המחקרית העוסקת בסוגייה של תפיסת הביטחון האיראנית ישנה רתיעה מניתוח של סיבות עומק של ההתנהגות האיראנית, במיוחד בכל הקשור לישראל. כמו כן אין נכונות לניתוח ביקורתי של תפיסות אלה. נטען שהמדיניות האיראנית היא בסך הכול פרגמטית, ולא שונה מהמדיניות של משטרים אחרים.³ מאידך גיסא, בישראל נפוצו גישות בינריות משמאל ומימין בנוגע לתוכנית הגרעין האיראנית, אך הן אינן דנות במהות האסטרטגיה האיראנית אלא מתמקדות בתוכנית הגרעין בלבד, או בדבר היותה של אותה תוכנית איום קיומי לישראל.⁴

המבנה האידאולוגי של המשטר האיראני

השפעה אידאולוגית מודרנית

ייחודיותו של המשטר האיראני אינה בכך שהוא שיעי או אסלאמי שכן במדינות רבות של המזרח התיכון שריעה היא חוק מדינה. הן פקיסטן והן אפגניסטן מגדירות את עצמן כרפובליקות אסלאמיות. הייחוד הוא בכך שהאידאולוגיה האיראנית מעלה על נס את המהפכה האסלאמית. מנהיג איראן עלי ח'א'מנהאי מרבה לכנות עצמו "מהפכן".⁵ זאת משום שהזרמים האסלאמיסטיים באיראן הושפעו ישירות מהמרקסיזם. המיתוס המכונן של האסלאם השיעי הוא מות קדושים של האימאם חוסיין בקרב כרבאל ב־680. מיתוס זה עבר מטמורפוזה הודות לפרשנות מודרנית על ידי מבשר המהפכה האסלאמית עלי שריעתי (1933–1977). הוגה איראני זה הושפע ישירות מהמרקסיזם, ופירש מונחים אסלאמיים רבים לאור מושגי יסוד של המרקסיזם. הפרשנות שלו נפוצה באיראן, ומייסד הרפובליקה האסלאמית איתאללה רוחאללה ח'ומיני אימץ אותה.⁶ הודות לפרשנות זו, מותו ההרואי של חוסיין התפרש כמאבק ללא פשרות נגד אי־צדק. השיח האסלאמי אימץ מונחים כגון "מדוכאים עלי אדמות (מוסתזעפין) וה"התנשאות העולמית" (אסתכבארי-ג'האני או מוסתכברין). עוזרו של ח'ומיני ומי שפיתח יותר מאחרים את

² Ibid, pp0 11–12

³ Ibid

⁴ ג'ד איבגי, "סכנה קיומית: המחדל האסטרטגי של לפיד", מידה, 31 באוגוסט 2022; נח שמיר, "הגרעין האיראני אינו סכנה קיומית. צריך אסטרטגיה אחרת", הארץ, 8 ביולי 2021.

⁵ "Man diplomat nistam, man enghelabiyam" (I am not a diplomat, I am a revolutionary), Rajanews, February 8, 2013

⁶ Ervand Ebrahimian, "Ali Shariati: Ideologue of the Iranian Revolution", Middle East Report, 102, January/February 1982

השיח האסלאמי החדש, איתאללה מוחמד חוסיין בהשתי, הדגיש את חשיבות האידאולוגיה או הדוקטרינה נוסף להיבטים נוספים של האסלאם.⁷

דמיון לטוטליטריזם קומוניסטי

עקב כך, האסלאם באיראן לבש צורה של אידאולוגיה פוליטית מודרנית לחלוטין. יתרה מזאת, עצם המונחים האלה היו לא רק מודרניים, אלא גם שאולים מהמערב. אם כן המשטר האסלאמי באיראן אינו "מדיאבלי" או "קיצוני" בעלמא, אלא מודרני, ואופי התנהלותו דומה בחלק ממאפייניו למשטרים טוטליטריים מודרניים. מובן שדמיון אין פירושו זהות. עם זאת יש מקום לאנאלוגיה ולהשוואה.

מההיבט המהפכני נגזרות כמה השלכות, חלקן ארוכות טווח ואסטרטגיות. אחת מהן היא עמדה לעומתית, כלומר מצב של סכסוך עם מוקדי כוח אחרים בעולם, המייצגים בעיני ההנהגה האיראנית הגמוניה עולמית, בראשן ארצות הברית וישראל. זאת משום שעולם המושגים המהפכני מחייב קיומם של אויבים מבית ומחוץ. עמדה זו מנציחה את התנהגותה של איראן כמעצמה רוויזיוניסטית.

ש"נ אייזנשטדט הצביע על דמיון רב בין היעקובינים של המהפכה הצרפתית לפונדמנטליסטים דתיים מודרניים. הוא ראה בהם את הממד היעקוביני של מודרנה. היעקובינים היו מהפכנים צרפתים במאה ה־18 שדגלו לכאורה בערכי הנאורות שהמהפכה הצרפתית העלתה על נס. עם זאת, הם התיימרו לייצג את העם בלי לשאול לדעתו, וגרסו שזכותם ואף חובתם לנקוט את כל האמצעים, כולל אלימות וטרור כדי להביא את ההמונים הנבערים או את המתנגדים לתודעה מהפכנית נאורה. היעקובינים היו הראשונים בהיסטוריה שנקטו אלימות בשם ערכים לכאורה בלתי אלימים במובהק.⁸

תפיסה פונדמנטליסטית אינה מצטמצמת לפונדמנטליזם אסלאמי בלבד. הפונדמנטליזם הדתי הוא תגובה של דת מונותאיסטית לאתגרי המודרנה. לא מדובר בדחייה מוחלטת של המערב או של המודרנה אלא באימוץ סלקטיבי של ערכי המודרנה. לכן הפונדמנטליזם הדתי הוא תופעה מודרנית במהותו. מאז המהפכה עבר המשטר האיראני תמורות רבות אחרי טיהורים ומלחמת איראן–עיראק, אולם הוא נשאר אותו משטר הדוגל באותם ערכים: כלומר המשטר האיראני הוא משטר הדוגל באידאולוגיה נוקשה המחייבת עימות עם מעצמות העולם וישראל.⁹

⁷ Mohammad-Hosseini Beheshti, *Mabani-ye Nazariye Ghanun-e Asasi*, (Theoretical Fundamentals of the Constitution), (Tehran: Bonyad-e Nashr-e Asar-e Shahid-e Beheshti, 2001): 22–25

⁸ S. N. Eisenstadt, *Fundamentalism, Sectarianism, and Revolution: The Jacobin Dimension of Modernity* (Cambridge: Cambridge University Press, 2000)

⁹ G. Almond, S. Appleby and E. Sivan, *Strong Religion: the Rise of Fundamentalisms around the World* (Chicago: University of Chicago Press, 2002)

צורך קיומי בשימור האידאולוגיה

עלי ח'אמנהאי מנהיג את איראן מאז 1989. הוא התגלה כמנהיג אחראי ופרגמטי, אולם יש להבין את שני התיאורים "החיוביים" האלה לנוכח המציאות האיראנית. במילים אחרות, ח'אמנהאי מעולם לא נקט פעולה המאפשרת לתאר אותו כפזיז או מחרחר מלחמה. מנהיג איראן פועל למען שרידות משטרו, אך שומה להבהיר את מהות הקביעה הזאת ולנתח את הנגזר ממנה במציאות היסטורית לאומית נתונה. במילים פשוטות: מה המשטר האיראני חייב לעשות או לא לעשות כדי להבטיח לא רק את שרידותה של איראן, אלא גם את הישרדותו הפוליטית בתור משטר המהפכה?

- **המהפכה חייבת להימשך.** ח'אמנהאי כנראה מודע לכך שאי אפשר לערוך רפורמות ללא שינוי של מהות המשטר. הנגזר מכך הוא שלמשל ויתור על עימות עם ארצות הברית וישראל לא יאפשר למשטר לכנות את עצמו מהפכני: הרי אז ייודע ברבים שמדובר בסיסמאות ללא תוכן אמיתי. אם התפתחות כזאת תקרה במציאות, המשטר יאבד אמינות והרתעה לא רק בעיני יריבים גאופוליטיים, אלא גם בעיני האזרחים בבית. לפיכך המשטר לא יכול להרשות לעצמו גם להסתפק בעימות ורבלי בלבד עם ישראל וארצות הברית: הוא חייב לקיים את הצו המהפכני הלכה למעשה. אם הוא יסתפק במישור המילולי בלבד, אזי ייתפס כצבוע וציני, מה שיייתרגם אוטומטית לאובדן האמינות וההרתעה שהוזכרו לעיל. למותר לציין שח'אמנהאי או יורשו יתקשו להמציא לגיטימציה להמשך שלטונם אם המשטר לא ידבק בהגדרתו כמשטר מהפכני ושלטון חכם ההלכה.
- **הימנעות מהסלמה או ממלחמה.** ח'אמנהאי ושאר בכירי המשטר השתתפו במלחמת איראן-עיראק ומוזדעים למחיר הכבד שהעם האיראני שילם במלחמה זו. למרות הדיכוי המתמשך, המשטר האיראני מודע לרחשי הלב של הציבור ולחשש שלו ממלחמה. כמו כן, גם חולשותיה של איראן מובנות להנהגה: איראן היא מדינה עצומה, אך היא מתקשה לשמור על גבולותיה בהיעדר צבא מודרני. הצבא האיראני לרבות משמרות המהפכה הם נעדרי ניידות וכוחות של תגובה מהירה. ברי להן שאיראן אינה יכולה להרשות לעצמה מלחמה קונוונציונלית עם יריב מדינתי. אי לכך איראן מבצעת את הפעילות האזורית שלה באופן כזה שיאפשר לה השגת יעדים ארוכי טווח, אולם בו בזמן שלא לנקוט פעולות שיגרמו לתגובה צבאית קשה נגד איראן.
- **הדגשת היכולת האסימטרית.** איראן אינה יכולה להעצים את כוחה הצבאי הקונוונציונלי בכל התחומים בהיעדר אמצעים ויכולת. לכן הפתרון האופטימלי שמצאה ההנהגה היא השקעה בפיתוח היכולת האסימטרית המתחלקת לכמה תחומים:
 - טילים וכטב"מים.
 - תמיכה ב"שליחים" כגון חזבאללה בלבנון, מיליציות פרו-איראניות בעיראק, חות'ים בתימן וכמובן פריסת טילים מדויקים בסוריה, נוסף לשינוי המאזן הדמוגרפי הסורי לטובת השיעים.

- רשתות של חזבאללה בעולם, במיוחד בדרום אמריקה ובאפריקה, הנשענות על קהילות שיעיות והפעולות לטובת איראן.¹⁰
- הנשק הגרעיני מאז המצאתו משמש לא להפעלתו בתור נשק במלחמה, אלא בתור מכפיל כוח גאופוליטי. סביר להניח שמטרת-העל של הנשק הגרעיני בידי המשטר היא הקניית חסינות (immunity) למשטר.¹¹

איראן, כמו כל מדינה אחרת בעולם, נתונה לאילוצים שונים, ועקב כך להגיונות סותרים. מן הראוי לציין שתיאורי איראן כ"פרגמטית" או "אידאולוגית" בהדגשת הניגוד בין שני התיאורים לוקים בחסר, ואינם מבטאים את המציאות. לכל משטר ולכל מדינה יש תמיד שיקולים פרגמטיים ואידאולוגיים, מכיוון שאין מדינה המונעת מאידאולוגיה בלבד או מאינטרסים תועלתניים בלבד. אלא שבכל מקרה מבחן ייתכן מתן משקל שונה לשיקולים פרגמטיים או אידאולוגיים. הפרגמטיזם אינו זהה למתינות; הכוונה למודעות למחיר שצעד זה או אחר יגבה. כמו כן, טעות היא לתאר כאינטרס לאומי רק מה שמביא תועלת כלכלית.¹² איראן מתנהלת בשיא הפרגמטיות עם ארמניה הנוצרית, אך היא נמנעת מכל מה שישראלים או אנשי המערב היו רואים כפרגמטיות ביחס לישראל.

אם כן, איראן משלבת במדיניות שלה הן ריאליזם והן אידאולוגיה בכפוף לאינטרסים הלאומיים שלה, רק שלאידאולוגיה ניתן משקל הרבה יותר גדול במדיניות חוץ מאשר במדינות אחרות. האינטרס הלאומי של איראן מושפע גם הוא משיקולים ריאלי-פוליטיים, אולם השגת יעדים אידאולוגיים היא חלק בלתי נפרד מהאינטרס הלאומי של הרפובליקה האסלאמית.¹³

ההשלכות של מלחמת אוקראינה על האסטרטגיה רבתי של איראן

הפלישה הרוסית לאוקראינה הפתיעה את איראן. גם בסוגיה זו המשטר האיראני נתון לאילוצים שונים, ואי אפשר לתאר את עמדתו כתמיכה מוחלטת ברוסיה. הן ח'אמנאהי הן בכירים אחרים תלו את האשמה במלחמה בנאט"ו, אולם אי אפשר לראות בכלי תקשורת איראניים תמיכה

¹⁰ חשוב להבחין בין "שליחים" לבעלי ברית או קליינטים. "השליחים" הם במצב של כפיפות מוחלטת לאיראן ואינם פועלים באופן עצמאי. כלומר קבלת ההחלטות של חזבאללה נקבעת על ידי טהרן אם כי כמובן לחזבאללה יש גם שיקולים פנים-לבנוניים. חמאס או חות'ים לא הוקמו על ידי איראן, הם מקבלים ממנה סיוע, אולם הם אינם כפופים לה.

¹¹ Elliot Hen-Tov, "[Understanding Iran's New Authoritarianism](#)", *The Washington Quarterly*, 30, no. 1 (2007): 163–179.

¹² Edward Luttwak, *Strategy: The Logic of War and Peace, Revised and Enlarged Edition*, (Belknap Press, 2002): 211–214.

¹³ Ebrahim Aghamohammadi, "[Bonydha-ye ideolojik-e dar Siyasat-e Khareji-ye Jumhuri-ye Eslami-ye Iran](#)" (Ideologic Elements in the Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran), *Hokumat-e Eslami*, 85 (January 2018): 79–102; Shahruz Ebrahimi, "[Barrasi va-Asazane-ye Naqsh-e Ideoloji dar Siyasat-e Khareji-ye Iran va Payvand-e an ba Vaghegerai va Armangerai](#)" (A constructive examination of the role of ideology in Iranian foreign policy, as well as its relationship to realism and idealism), *Faslname-ye Beynalmelal va Ravabet-e Khareji* (Journal of International Relations), 4 (2009): 112–138.

כנה במהלכיו של הקרמלין.¹⁴ הנשיא לשעבר אחמדינז'אד ציין באנגלית תמיכה בנשיאה היהודי של אוקראינה זלינסקי.¹⁵ היחסים בין איראן לרוסיה מתקיימים זה מאות בשנים, אך הם מתאפיינים במורכבות. רוסיה וגם ברית המועצות נגסו בשטחים איראניים, גם כיום היחסים בין שתי המדינות רחוקים מלהיות הרמוניים ומלאי הערכה הדדית.¹⁶ המשטר מודע לכך שבקרוב העם האיראני ישנה טינה כלפי המשטר של פוטין.¹⁷ כל זה מחייב את המשטר לשמור על איזון ולא להפריז, לפחות בפומבי, בגילויי תמיכה במלחמה.

למקרא אמירות של קצינים איראנים בכירים שלא במסגרת של הצהרות רשמיות מתקבל רושם ברור של לקחים שאיראנים מפקימים מהמלחמה באוקראינה.

1. **אסור לוותר על הרתעה גרעינית.** פרשנים וקצינים איראנים רבים קבעו עם פרוץ המלחמה שהטעות הגורלית של אוקראינה היא ויתורה על הארסנל הגרעיני שלה בחסות אמריקנית. אילולא האוקראינים ויתרו על הנשק הגרעיני שלהם, הרוסים לא היו מעזים לתקוף. מכאן שאסור לוותר על הרתעה גרעינית.¹⁸ קביעה מפי בכיר צבאי איראני אינה מותרת ספק ליעוד הצבאי של תוכנית הגרעין האיראנית. נציגו של המנהיג בקזווין, עבד אלכרים אבאדיני, קבע בדרשת יום השישי ב־25 בפברואר 2022 ש"האמריקנים מנסים לפרק את האומה האיראנית מנשקה, ולכפות עליה את גורלה של אוקראינה".¹⁹ יועצו הבכיר של ח'אמנאהאי, כמאל ח'ראזי, קבע שאיראן יכולה לפתח נשק גרעיני אף שהיא עוד לא קיבלה החלטה לעשות זאת.²⁰

¹⁴ H.Amirabdollahian, [The crisis in Ukraine is rooted in NATO's provocative actions. We do not consider resorting to war as a solution. Establishing a ceasefire and focusing on a political and democratic solution is a necessity](#), Twitter, February 24, 2022; Khamenei website, ["The NATO Expansion is the Real Reason behind the Ukraine Crisis"](#), June 25, 2022.

¹⁵ Mahmoud Ahmadinejad, [The great nation of #Ukraine President #Zelenskyy Your honorable and almost unrivalled resistance uncovered the Satanic plots of enemies of mankind. Trust that the great nation of #Iran is standing by you,while admiring this heroic persistence](#), Twitter, March 2, 2022

¹⁶ Denis V. Volkov, ["Bringing democracy into Iran: A Russian project for the separation of Azerbaijan"](#), *Middle Eastern Studies*, 58, no. 6 (2022): 989–1003

¹⁷ ["Khaterat-e talkh, Angare-ye Iran az Hamsaye-ye Shimali Ast"](#) (Black thoughts: The image of the Northern Neighbor in the eyes of Iranians), *Ensfafnews*, May 31, 2022

¹⁸ ["Amir Naserzadeh: Jang-e Ukrain Darsha-ye Moheni baraye Iran Darad"](#) (Amir Nasirizadeh: The war in Ukraine may teach Iran many important lessons), *IRNA News*

¹⁹ ["raftar-e tahghiramiz-e Amrika ba Raisejumphur-e Ukrain dars-ebrat gharbzadeha bashad"](#) (The humiliating treatment of the Ukrainian president by the United States should serve as a lesson for those who support the West), *hawzahnews*, March 16, 2022

²⁰ [Khamenei's Foreign Policy Advisor Kamal Kharrazi: Iran Has Become a Nuclear Threshold Country](#), *MEMRI TV Videos*

2. **חשיבותם האסטרטגית של טילים.** איראן הסיקה מהמלחמה באוקראינה שליכולות צבאיות יש חשיבות עדיפה על פני תמיכה בין-לאומית. השימוש שרוסיה עושה בטיילים הוא לקח חשוב עבור איראן. קציני משמרות המהפכה מתבוננים באי-יכולתה של אוקראינה להסב נזק לרוסיה בגלל היעדר של טילים ארוכי טווח. בביטאון הפנימי של משמרות המהפכה התפרסם מאמר הקובע ש"הטיילים מייצרים מאזן של אימה, וכופים על היריב דיפלומטיה".²¹ מן הראוי לציין שהמאמר גם דן בהחלטתה של אוקראינה להתפרק מהארסנל הגרעיני שלה. כמו כן המאמר מזכיר את הגותו של תומאס שלינג בהקשר של הרתעה גרעינית. אם כן, אין ספק שהמאמר רומז לא לטיילים טקטיים רגילים, אלא לטיילים בליסטיים נושאי ראש קרב גרעיני.

סגן הרמטכ"ל של צבא איראן עזיז נאסרזאדה התבטא באופן מפורש עוד יותר. לדבריו, הלקח העיקרי של מלחמת אוקראינה הוא ש"האוקראינים ויתרו על יכולת גרעינית בעוד נשק גרעיני מקנה יכולת הרתעה. עקב כך הם נקלעו למשבר. אנשים מסוימים בארצנו גורסים אותו דבר; כוונתם לכך שאנחנו צריכים לוותר על יכולת התקפית ולעשות שלום. בעולם של היום אי אפשר להתעלם מהיכולת הצבאית ומיכולת ההרתעה. ככל שניחלש כך נותקף יותר". נאסרזאדה התייחס גם לשילוב יכולת הטיילים של איראן עם התמיכה בשליחים, המכונים "ציר ההתנגדות": "היום הגאוגרפיה של ההתנגדות האיראנית התרחבה. חזית ההתנגדות התרחבה הודות לייצור עצמי של היכולות שלה, כך שהיא יכולה לייצר היום מערכות נשק משלה".²²

בספטמבר 2022 סיפקה איראן לרוסיה כטב"מים מתוצרתה בעוד לרוסיה אין נשק זה באיכות ובכמות הנדרשות. כבר דווח על השימוש שעשו הרוסים בשני סוגי כטב"מים איראניים: Mohajer-6 ו-Shahed-136. איראן סירבה להתייחס לידיעות אלה. ספק אם אמל"ח איראני זה יעניק יתרון אסטרטגי לרוסיה במלחמה באוקראינה. זוהי בוודאי הזדמנות לתעשייה האיראנית לנסות את האמל"ח הזה בתנאי מלחמה. מדובר בשני סוגים שונים לחלוטין של אמל"ח: בעוד Mohajer-6 הוא מטוס בלתי מאויש, Shahed-136 משתייך לקטגוריה של חימוש משוטט (Loitering Munition).²³

המלחמה באוקראינה לא גרמה לשינויים בהערכה האסטרטגית של איראן, אולם היא שכנעה את ההנהגה האיראנית בכונות האסטרטגיה האיראנית הנוכחית:

- תוכנית הגרעין (בין אם נשק גרעיני מוגמר בין אם מדינת סף) היא נכס אסטרטגי. הלקח העיקרי של המלחמה באוקראינה הוא ש"אסור למדינה כמו איראן לוותר על המגן הגרעיני

²¹ [Arziabiy-e nashriy-e Sepa az Amuzahaye Jang-e Ukrain Chist](#) (איזה לקחים מפיק הביטאון של משמרות המהפכה ממלחמת אוקראינה?), *donya-e-eqtesad*, 28 בפברואר 2022

²² See 18; "Amir Nasirzadeh: Jang-e Ukrain Darsha-ye Moheni baraye Iran Darad" (Amir Nasirzadeh: The war in Ukraine may teach Iran many important lessons), *Al-Alam*, 28 February 2022.

²³ Douglas Barrie, "Explainer: Russia Deploys Iranian Drones", *The Iran Premier*, October 12, 2022.

שלה".²⁴ מכאן שלא ייתכן הסכם עם איראן שיכלול ויתור איראני בלתי הפיך על תוכנית הגרעין.

- טילים ואספקת טילים לשליחים הם נדבך אסטרטגי במערך ההרתעה האיראני נגד ישראל. אי לכך, איראן לא תסכים לעולם לדון בתוכנית הטילים הבליסטיים ובמדיניות האזורית שלה, קרי תמיכה בקבוצות ההתנגדות.
- עצם ההתעקשות של איראן להמשיך לפתח טילים בליסטיים היא הוכחה עקיפה לשאיפתה להשיג נשק גרעיני. על אף שמבחינה טכנית ייתכן פיתוח טילים בליסטיים ארוכי טווח שאינם נושאים ראש קרב גרעיני, בפועל פיתוח שכזה נטול תכלית. אין מדינה בעולם שפיתחה יכולת בליסטית ארוכת טווח בלי להצטייד בנשק גרעיני.

האסטרטגיה הימית של איראן

המשטר האיראני מעולם לא ניסח באופן רשמי את האסטרטגיה רבתי או את הדוקטרינה הצבאית שלו, ובכלל זה תפיסת האסטרטגיה הימית. אפשר להניח שאסטרטגיה ימית איראנית כפופה לשיקולים האיראניים הכלליים לגבי המפרץ הפרסי. התפיסה האיראנית של האסטרטגיה הימית עונה על הצורך להתנגד לנוכחות האמריקנית הימית במפרץ. מאז 2016 אימצה איראן אסטרטגיה התקפית בים והמשיכה בה בתגובה למדיניות הלחץ המקסימלי של הנשיא טראמפ. כמו כן אימצה איראן את התפיסה של "הגנה קדמית" (forward-defense).²⁵ ניתן לתאר תפיסה זו כהגנה באמצעות התקפה. מפקד כוחות היבשה של משמרות המהפכה מוהמד פאקפור קבע שב"מהות הדוקטרינה של איראן היא הגנתית, אבל במישור האופרטיבי והטקטי היא התקפית".²⁶

לדברי המנהיג ח'אמנהאי, הצי האיראני הוא הקו הקדמי של ההגנה על המדינה.²⁷ לא ברור אם מאחורי דבריו של המנהיג יש בשורה של ממש לצי האיראני, אבל ניתן להצביע על כמה מאפיינים חדשים של התפיסה ההתקפית של איראן בתווך הימי:

1. הצי של משמרות המהפכה מתבסס על סירות או ספינות קלות המסוגלות להטריד ספינות אמריקניות או אחרות.
2. רוב הפלטפורמות הימיות מסוגלות לשאת טילים וגם מערכות הגנה אוויריות מיועדות לתמיכה במבצעים ימיים.
3. ספינות איראניות מסיירות בקרבת כמה איים שהבעלות עליהם במחלוקת בין איראן לאמריקות.

Ukrain, Asr-E Moshakha, na Goftamanaha: [Ukraine, it is an era of missiles, not 'that of talks'](#), Hamshahri, February 22, 2022 ²⁴

Ali Bagheri Dolatabadi & Mehran Kamrava, [Iran's changing naval strategy in the Persian Gulf: Motives and features](#), *British Journal of Middle Eastern Studies*, July 27, 2022 ²⁵

"[Iran's Military Strategy Offensive at Operational, Tactical Levels: IRGC Commander](#)", *Tasneem News Agency*, December, 22, 2018 ²⁶

"[Emam Khamenei: Niruy-e Daryai Dar Khatt-e Moghadam-e Defa' Az Keshvar Ast](#)" (The Navy is the Forefront Defense of the Country), *Tasnim News Agency*, November 28, 2017 ²⁷

4. הכוחות הימיים של איראן עורכים תרגילים המדמים התקפה. במילים אחרות, ניתן לקבוע שהאסטרטגיה האיראנית הימית עוברת שלב מהגנה בלבד על המים הטריטוריאליים של איראן למתקפה על אויבים.²⁸

בספטמבר 2022 חשפו משמרות המהפכה קורבטת טילים חדשה בשם "שהיד סולימאני". הקורבטה הזאת היא הראשונה משלוש ספינות קטמרן עם יכולות חמקנות. לדברי מפקד חיל הים של משמרות המהפכה האדמירל עלירזא טנגריזי, הספינה הנ"ל היא בעלת טווח פעולה של כ-9,000 ק"מ, הרחק מעבר לתחומי המפרץ הפרסי.²⁹ ב-2018 חוקק הפרלמנט האיראני חוק מיזוג תעשיות הצי. לפי החוק הזה, כל החברות האיראניות המייצרות ספינות, מכשירים וציוד המיועדים לצי האיראני התמזגו לחברה אחת בשם "ארגון תעשיות הצי של הכוחות המזוינים".³⁰

חיל הים האיראני משתלב בתפיסת היכולת הא-סימטרית כמו יתר הכוחות המזוינים האיראניים. בתור שכזה הוא מסתפק ביכולת להטריד ספינות אמריקניות ואחרות במפרץ. תקריות אלה חוזרות ונשנות על פי תסריט קבוע שבמהלכו סירות מהירות של משמרות המהפכה מתקרבות לאוניות מלחמה אמריקניות.³¹ בעיקרון חיל הים האיראני עלול להטריד ספינות סוחר ישראליות במפרץ הפרסי.³² בגלל אילוצים טכניים וגאופוליטיים אין התאמה בין השאיפות ההגמוניאליות של איראן ליכולות הימיות הקיימות. כמו כן יש להביא בחשבון שלאימונים הימיים של איראן יש תפקיד של תצוגת תכלית והמחשת יכולת, אולם הם לא בהכרח מבטאים את היכולת או הכוונות האיראניות האמיתיות. למרות כל זאת איראן מקדישה משאבים כדי להעצים את היכולת הימית שלה בשנים הקרובות.

מסקנות

בלי קשר להסכם הגרעין, איראן משוכנעת בנכונות הבחירות האסטרטגיות שהיא עשתה. הבחירות האלה נשענות על תוכנית הגרעין הצבאית שאמורה לחזק את ההרתעה האיראנית. תפיסת ההרתעה האיראנית נשענת על מערך רחב של טילים שונים, והארסנל האיראני בידי חזבאללה ומיליציות שיעיות אחרות משמש נדבך חשוב של היכולת הא-סימטרית. כטב"מים הם המרכיב השני של ההיבט הא-סימטרי האיראני נוסף לטילים. המלחמה באוקראינה המחיישה

²⁸ Dolatabadi & Kamrava 2022.

²⁹ Farzan Nadimi, [New Iranian Warship Signals Longer Maritime Reach, More Aggressive Strategy](#). *Washington Institute for Near Eastern Policy*, September 16, 2022

³⁰ [Ghanun-e Edghram-e Sherkatha va-Tashkil Sazman-e Sanay-e Daryaiy-e Niruha-ye Mosalah](#), *Majles Website*, January 19, 2019

³¹ Jared Szuba, ["Iran's IRGC Navy harassed US ships in Strait of Hormuz, US says"](#) *Al-Monitor*, December 6, 2022

³² שלמה גואטה ומוטי אלהרר, "התפתחות הזרוע הימית של איראן בשנים האחרונות והמשמעויות לישראל ולמדינות המזהה", בתוך שאול חורב וזיו רובינוביץ (עורכים), *הערכה אסטרטגית ימית רבתי לישראל 2021/22* (חיפה: המרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית, אוניברסיטת חיפה, 2022), עמ' 119–139.

לאיראן שאכן לא ייתכן להשיג הרתעה ללא טילים. אם לשפוט לפי הצהרות לא רשמיות של קצינים איראנים בכירים, הלקח העיקרי מהמלחמה הזאת הוא שאסור לאיראן לוותר על התרעה גרעינית. מניה וביה, אמירות כגון אלה מוכיחות שתוכנית הגרעין האיראנית היא צבאית. גם חיל הים האיראני תומך באסטרטגיה איראנית כוללת, ומשתלב בתפיסה הא־סימטרית.

אין לאיראן אסטרטגיה או דוקטרינה כתובה, אולם הצהרות של מנהיג איראן ופוליטיקאים איראנים אחרים מאפשרות לגבש תמונה די ברורה אם לא של אסטרטגיה מנוסחת, לפחות של עקרונות פעולה כוללים של המשטר האיראני. האופי המהפכני של המשטר האיראני כופה עליו גישה לעומתית ומעמתת עם ארצות הברית וישראל. ההיבט הזה גורם לאיראן להיתפס כקיצונית או תוקפנית, נוסף לשאיפותיה במפרץ הפרסי ובמזרח התיכון כולו. אולם מנהיג איראן מודע היטב למגבלות ולאילוצים שונים בין בתוך הבית פנימה, בין בזירה הבין־לאומית. הניווט בין שתי מגמות סותרות אלה מחייב התנהגות המשדרת מצד אחד אמינות בכל הנוגע לעימות עם ישראל ולתמיכה בקבוצות טרוריסטיות במזרח התיכון, ומצד שני זהירות שלא לגרום להסלמה מיידית.

לאור העקרונות האלה היעדר הסכם גרעין או הגעה להסכם חדש לא יגרמו לתמורה אוטומטית בהתנהגותה של איראן. איראן תמשיך את מדיניותה הנוכחית, ובתוך כך תפנה משאבים גם להגדלת כוחה הימי.

אלכס גרינברג הוא חוקר איראן ואסלאם. הוא מחזיק בתואר שני בשפה וספרות ערבית וגם דובר השפה הפרסית. הוא מתמחה בהיסטוריה אינטלקטואלית של איראן עם דגש על הגות שיעית מודרנית. מלמד פרסית באוניברסיטת אריאל. בעבר מילא אלכס כמה תפקידים בחטיבת המחקר של אמ"ן וכעת הוא עובד כאנליסט גאופוליטי בתחומי מודיעין עסקי וייעוץ אסטרטגי. אלכס נולד וגדל במוסקווה ומכאן שליטתו בשפה הרוסית ובקיאות בזירה הרוסית. כעת אלכס מתמקד בחקר האסטרטגיה האיראנית האזורית אך עם זאת הוא מתעניין בזירות גאופוליטיות אחרות מתוך הבנה שמתקיימת השפעה הדדית בין זירות שונות שלא ניתן להפריד ביניהן.